
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), Nr 4
s. 201-217
doi: 10.36121/bgromko.22.2025.4.201

Bartosz Gromko
ORCID: 0000-0001-9782-1494
(Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)

Towarzystwo Przyjaźni Włochy – Polska. Kultura w służbie propagandy PRL (w latach 1951-1982)

Streszczenie: Artykuł analizuje działalność Towarzystwo Przyjaźni Włosko-Polskiej w okresie zimnej wojny jako instrumentu propagandy kulturalnej PRL. Weryfikowana jest hipoteza, że stowarzyszenie funkcjonowało jako narzędzie wpływu na klasy robotnicze i intelektualistów w krajach kapitalistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem Włoch. W oparciu o źródła archiwalne oraz prace naukowe wskazano mechanizmy jego działania, zależność od zmieniających się relacji polsko-włoskich oraz wewnątrzblokowych uwarunkowań PRL. Analiza pozwala stwierdzić, że choć Towarzystwo deklarowało cele kulturalne i społeczne, w praktyce pełniło funkcję instrumentu „miękkiej siły” PRL, wpisując się w szerszą strategię komunikacji propagandowej w kontekście relacji Wschód-Zachód.

Słowa kluczowe: Towarzystwo Przyjaźni Włosko-Polskiej; zimna wojna; propaganda PRL; dyplomacja kulturalna; people-to-people diplomacy; Włochy; Polska; soft power; wymiana kulturalna; relacje Wschód-Zachód; Włoska Partia Komunistyczna; Polska Zjednoczona Partia Robotnicza.

The Italy-Poland Friendship Society. Culture in the Service of the Propaganda of the Polish People's Republic (1951-1982)

Annotation: The article examines the activities of the Italian-Polish Friendship Society during the Cold War as an instrument of Polish People's Republic cultural propaganda. The hypothesis under review is that the association functioned as a tool of influence targeting industrial working classes and progressive intellectuals in capitalist countries, with a specific focus on Italy. Utilizing archival sources and scholarly literature, the study identifies the operational mechanisms, the dependency on changing Polish-Italian relations and intra-bloc dynamics. The analysis demonstrates that although the association declared cultural and social goals, in practice it served as a vehicle of PRL's "soft power," embedded in the broader ideological rivalry between East and West.

Keywords: Italian-Polish Friendship Society; Cold War; propaganda of the Polish People's Republic; cultural diplomacy; people-to-people diplomacy; Italy; Poland; soft power; cultural exchange; East-West relations; Italian Communist Party; Polish United Workers' Party.

Wstęp

Działalność Towarzystwa Przyjaźni Włosko-Polskiej (IPWP) wpisywała się w szerszy schemat „towarzystw przyjaźni”, których zadaniem było nie tyle rzeczywiste zbliżanie narodów, ile utrwalanie narracji o wydajności ustroju socjalistycznego oraz potwierdzanie skuteczności polityki zagranicznej państw socjalistycznych.

W niniejszym artykule zostanie poddana weryfikacji następująca hipoteza badawcza: Towarzystwo Przyjaźni Włosko-Polskiej było odbiciem radzieckiej koncepcji oddziaływania na państwa kapitalistyczne za pomocą tzw. people-to-people diplomacy¹. Ta forma dyplomacji społecznej (w tym przypadku bardziej precyzyjne byłoby sformułowanie „ludowej”) była ukierunkowana na pozyskiwanie sympatyków wśród klasy robotniczej Zachodu ale przede wszystkim wśród tzw. postępowych intelektualistów. Poszukam odpowiedzi na pytania badawcze: jakie były kulisy działalności Stowarzyszenia; jak na jego działalności odbijały się napięcia między blokami i zmienne relacje PRL z Republiką Włoch i na linii PRL i WIPK.

Na temat mechanizmu oddziaływania za pomocą siły miękkiej przez ZSRR na inne państwa socjalistyczne powstała bardzo bogata literatura². Nie brakuje również pozycji dotyczących wzajemnych oddziaływań między państwami socjalistycznymi a szeroko rozumianym światem Zachodu na płaszczyźnie kultury, wymian młodzieżowych, współpracy naukowej itd.³ Działalnością propagandową niektórych instytucji PRL zajmował się m. in. Przemysław Gasztold⁴. Kwestia działalności poszczególnych towarzystw przyjaźni kierowanych przez państwa socjalistyczne pozostaje wciąż mało zbadana. Niniejszy artykuł stanowi studium przypadku działalności takiej instytucji. Jest to przypadek istotny z kilku powodów. Władzom komunistycznym w Polsce zależało, żeby stworzyć pozytywny wizerunek panującego ustroju i modelu „współpracy” władz z Kościołem. Było to szczególnie ważne ze względu na zbliżoną pozycję i popularność Kościoła Katolickiego w Polsce i we Włoszech. Zwłaszcza włoskim komunistom zależało na rozpowszechnianiu pozytywnego wizerunku socjalizmu i współpracy „postępowych” kół w Kościele katolickim z władzami w państwach socjalistycznych. Chodziło m. in. o destygmatyzację komunistów w oczach włoskich obywateli. Po 1945 roku Włoska Partia Komunistyczna przyjęła

¹ S. Grossman, *Dealing with "Friends". Soviet Friendship Societies in Western Europe as a Challenge for Western Diplomacy*, [w:] *Entangled East and West. Cultural Diplomacy and Artistic Interaction during the Cold War*, red. S. Mikkonen, G. Scott-Smith, J. Parkkinen, Oldenbourg 2019, s. 197.

² R. Applebaum, *Empire of Friends: Soviet Power and Socialist Internationalism in Cold War Czechoslovakia*, New York 2019.

³ *Entangled East and West...*

⁴ P. Gasztold, *Propaganda i pomoc dla Trzeciego Świata: działalność Polskiego Komitetu Solidarności z Narodami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, 1965-1990*, „Polska 1944/45-1989. Studia i Materiały”, 2024, nr 21, s. 89-120.

wobec Kościoła katolickiego strategię stopniowej adaptacji i dialogu, odchodząc od tradycyjnego antyklerykalizmu ruchu lewicowego. Kierownictwo partii – zwłaszcza w okresie Palmiro Togliattiego – dążyło do neutralizacji napięć religijnych poprzez deklaratywne poszanowanie wiary i poszukiwanie kontaktu z katolikami o orientacji społecznej. W kolejnych dekadach, mimo utrzymującej się konfrontacji z hierarchią kościelną, partia rozwijała współpracę z katolickimi środowiskami robotniczymi i intelektualnymi, widząc w nich potencjalnych sojuszników w projekcie „włoskiej drogi do socjalizmu”. Po Soborze Watykańskim II partia zintensyfikowała dialog z chrześcijaństwem postępowym, a za przywództwa Enrica Berlinguera w latach siedemdziesiątych włączyła element etyki chrześcijańskiej do własnej refleksji ideologicznej w ramach koncepcji tzw. „kompromisu historycznego”. Ewolucja ta – od ideologicznej konfrontacji do pragmatycznego współistnienia – stanowi jeden z wyróżników specyfiki włoskiego komunizmu na tle innych partii komunistycznych Europy Zachodniej⁵.

Podstawę źródłową niniejszego artykułu stanowią przede wszystkim Archiwum Akt Nowych oraz archiwa Włoskiej Partii Komunistycznej w Fundacji Gramsciego w Rzymie. Niniejszy artykuł stanowi rozwinięcie badań przeprowadzonych na potrzeby rozprawy doktorskiej: *Relacje Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i Włoskiej Partii Komunistycznej w latach 1948-1990*. Celem autora jest zarysowanie ogólnej charakterystyki problemu, dlatego też nie przedstawia szczegółowo wszystkich inicjatyw kulturalnych Towarzystwa, a jedynie te najbardziej charakterystyczne.

Rezultaty badań Działalność TPWP

W początkowym okresie współpracą kulturalną z zagranicą z ramienia Wydziału Zagranicznego KC PZPR zajmowała się Komisja Współpracy Kulturalnej z Zagranicą (KWKzZ). Jej obszar działania, według statutu z 1950 r., miał obejmować również współpracę naukową, sportową, radiową, towarzystwa przyjaźni, opiekę nad zaproszonymi do Polski cudzoziemcami i inne. Ze względu na ograniczone środki koncentrował się jednak głównie na współpracy kulturalnej⁶. Zadaniem KWKzZ były, poza upowszechnianiem polskiej kultury, praca propagandowa i przeciwdziałanie propagandzie zachodniej, popularyzowanie Polski ludowej itp. Jedną z wytycznych w pracy Komitetu było wykorzystanie stosunków kulturalnych „pod kątem [...] celów oddziaływania ideowo propagandowego i pomocy moralnej dla bratnich partii i wszystkich prądów postępowych”⁷. KWKzZ współpracowała z Towarzystwem Przyjaźni Włosko-Polskiej (*Associazione dell'Amicizia Italo-Polacca*).

⁵ O relacjach między włoskimi komunistami a światem katolickim zob. m. in.: D. I. Kertzer, *Comrades and Christians: Religion and Political Struggle in Communist Italy*. Cambridge University Press, 1980; R. M. Giammanco, *The Catholic-Communist Dialogue in Italy: 1944 to the Present*, New York 1989; D. Saresella, *Catholics and Communists in Twentieth-Century Italy: Between Conflict and Dialogue*, London 2019.

⁶ AAN, KWKzZ, 7, Referat sprawozdawczy z działalności KWKzZ wygłoszony 29.05.53 dla wydziałów zagranicznego i kultury KC PZPR, k. 1.

⁷ AAN, KWKzZ, 64, Notatka służbowa z odprawy z przedstawicielami resortów i instytucji biorących udział we współpracy kulturalnej z krajami zachodnimi z 28 października 1955, k. 37.

Towarzystwo oficjalnie rozpoczęło działalność w 1952 r., ale inicjatywa jego utworzenia zrodziła się w polskim MSZ jeszcze w marcu 1951, oficjalnie powstało z inicjatywy polityków Włoskiej Partii Komunistycznej (WIPK).⁸ Pierwszym sekretarzem towarzystwa został Franco Coccia, student i członek WIPK. Z nim kontaktowały się placówki polskie we Włoszech w celu koordynowania działalności Towarzystwa. Siedziba mieściła się przy Viale Regina Margherita w Rzymie. Pierwsze posiedzenie odbyło się 5 marca 1952 r.⁹

Od początku starano się nie eksponować politycznych inspiracji Towarzystwa i miało ono uchodzić za inicjatywę społeczną, oddolną i spontaniczną. Jego działalność propagandowa miała być zawoalowana i rozszerzać się na jak najszersze kręgi społeczne we Włoszech. Do organizacji zapraszano również działaczy WIPS oraz dziennikarzy i ludzi kultury o „demokratycznym” profilu. W 1953 r. w Polsce przebywała delegacja Towarzystwa, w skład której wchodziło sześciu regionalnych działaczy WIPK i Włoskiej Partii Socjalistycznej, Tommaso Fiore (znany pisarz i polityk włoski, afiliowany przy WIPS, autor panegiryków pod adresem państw „socjalizmu realnego” oraz m. in. książki *I corvi scherzano a Varsavia*) oraz niezależny dziennikarz Guido Grimaldi. Pod pozorem koleżeńskiej wizyty przedstawiciele MSZ przyglądali się delegatom pod względem ich przyszłej przydatności dla działalności Towarzystwa i jego zasięgu propagandowego¹⁰.

Pierwsze odczyty i konferencje pod szyldem Towarzystwa to m. in.: „Powstania polskie i zagadnienia polskie w Europie” (Mediolan); wystawa „Wakacje i sport w Polsce” (Piza); spotkania informacyjne w Rzymie; wystawa „postępowych malarzy włoskich”. Towarzystwo organizowało wykłady i wydarzenia kulturalne z udziałem specjalistów w swoich dziedzinach: odczyt prof. Luigięo Ciniego o Adamie Mickiewiczu a także o polskich pieśniach ludowych; Wykład „Romantyzm Polski” prof. Carla Verdianiego; powtarzany wielokrotnie w Mediolanie odczyt historyka i deputowanego do senatu z ramienia WIPK Ambrogia Doniniego „Rząd i Kościół w PRL” czy koncert polskiej muzyki klasycznej i współczesnej. Organizatorzy skupiali się na tym, żeby lista gości zawierała nazwiska z różnych grup politycznych. Warto zauważyć, że Donini, jako historyk religii, regularnie odnosił się do sytuacji Kościoła Katolickiego w Polsce powielając oficjalną propagandę władz i podkreślając „pokojowe współistnienie” komunistycznych władz i instytucji kościelnych¹¹. Z satysfakcją komentował m.in. porozumienie podpisane w kwietniu 1950 r. przez państwo i episkopat¹².

Poza propagowaniem polskiej kultury duży nacisk kładziono na przedstawienie PRL jako kraju z powodzeniem wychodzącego z wojennych zniszczeń pod względem urbanistycznym, społecznym i ustrojowym, wiele miejsca poświęcano również

⁸ M. Pasztor, D. Jarosz, *Nie tylko Fiat. Z dziejów stosunków polsko-włoskich 1945-1989*, Warszawa 2018, s. 143-152; AAN, WZ KC PZPR, 237/XXII-615, Notatka w sprawie projektu założenia we Włoszech Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Włoskiej, 24.03.1951, k. 176.

⁹ AMSZ, z.8, w. 32, Sprawozdanie polityczne nr 1 ambasady polskiej w Rzymie, k. 39, 110.

¹⁰ AAN, WZ KC PZPR, 237/XXII-16, Sprawozdanie z wycieczki Towarzystwa Przyjaźni Włosko-Polskiej w okresie 31.11-16.11. 1953, brak daty dziennej 11.1951, k. 128-140.

¹¹ Zob. m.in. A. Donini, *Stato e chiesa in Polonia dopo la liberazione*, „Società” 1949, nr 1, s. 24-52.

¹² A. Donini, *L'accordo tra Stato e Chiesa in Polonia*, „Rinascita” 1949, nr 5, s. 247-250.

nowym granicom. Organizowano odczyty i seminaria takie jak: „Urbanistyka w odbudowie Polski”, „Nowa Konstytucja PRL”, „Odra-Nysa-granica Pokoju”, „Nowe oblicze polskiej wsi”, „Od ruiny do dobrobytu, 6 lat odbudowy w Polsce” czy „Odbudowa i plan sześćoletni w Polsce”. Niejednokrotnie imprezy o charakterze czysto kulturalnym usiłowano połączyć z agitacją o charakterze politycznym. W kwietniu 1953 r. w konserwatorium im. Giuseppe Verdiego w Turynie zorganizowano koncert muzyki chopinowskiej w wykonaniu prof. Lodovico Lessona. Publiczności rozdawano egzemplarze broszury poświęconej konstytucji PRL oraz pismo ambasady PRL „Polonia d’Oggi”. Towarzystwo odpowiadało również za organizację licznych uroczystości kopernikańskich w całych Włoszech, koncertów chopinowskich, dni przyjaźni włosko-polskiej, odczytów na temat Adama Mickiewicza i Wita Stwosza, wykładów o udziale Polaków we włoskich dążeniach niepodległościowych. Organizowało wystawy polskich sztuk teatralnych (głównie „Moralność Pani Dulskiej”) i odczyty o polskiej muzyce ludowej¹³.

Do współpracy starano się przyciągać uznanych włoskich artystów. Towarzystwo angażowało się w pomoc organizacji pawilonu polskiego podczas Biennale w Wenecji. Druga konferencja delegacji polskiej na Biennale w 1954 r. została otwarta przez poetę Manlia Dazziego, przewodniczącego koła Przyjaciół Polski w Wenecji. W Mediolanie Towarzystwo zorganizowało spotkanie polskiej delegacji z ludźmi nauki i kultury z tego miasta: rektorem uniwersytetu mediolańskiego prof. Bobbonim, pisarzem Beniamino Gappolą, a ponadto z miejscowymi malarzami, rzeźbiarzami, architektami. Podobne spotkanie zorganizowano także w Rzymie¹⁴.

Institucja ta dawała również polityczny odpór na działania propagandowe wymierzone przez środowiska antykomunistyczne przeciwko PRL. Odpowiedziała m.in. na wystawę „La mostra dell’aldilà”, która ukazywała w niekorzystnym świetle państwa socjalistyczne zwłaszcza w kontekście prześladowania niezależnych związków wyznaniowych. Ze względu na doskonałe położenie przy największym dworcu kolejowym Termini w Rzymie wystawa była odwiedzana przez rzesze ludzi. Wzbudziła tym samym kontrowersje we wszystkich placówkach dyplomatycznych zainteresowanych państw. Sam Togliatti nawoływał do jej zlikwidowania, a Towarzystwo Polsko-Włoskie otwarcie zaangażowało się w akcję propagandową przeciwko wystawie, drukując manifesty i organizując własną wystawę¹⁵. Kontr-wystawa przygotowana razem z innymi towarzystwami przyjaźni z państwami „demokracji ludowej” składała się z 30 plansz umiejscowionych nieopodal oryginalnej wystawy. Została szybko zdjęta na polecenie włoskiej policji¹⁶.

¹³ AAN, KWKzZ, 224, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za listopad 1953, k. 45-50.

¹⁴ AAN, KWKzZ, 224, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za czerwiec 1954, k. 93-94.

¹⁵ AMSZ, z-8, w. 39, Otwarcie w Rzymie oszczerczej wystawy skierowanej przeciwko krajom d. ludowej, Wyciąg korespondencyjny nr 4944 z Rzymu, 10.05.1953 k. 4.

¹⁶ AAN, WZ KC PZPR, 237/XXII-615, Notatka w sprawie działalności Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Włoskiej, k. 232-240.

Nie był to jedyny przykład tego typu działalności Towarzystwa. W okresie, który nastąpił po procesie biskupa Czesława Kaczmarka i zatrzymaniu kardynała Stefana Wyszyńskiego dużą część swojej aktywności przeznaczyło na zmiekczenie niekorzystnego wizerunku jaki wywołały te represje w społeczeństwie włoskim. Organizowano odczyty i spotkania poświęcone rzekomej swobodzie religijnej w Polsce. W listopadzie Towarzystwo zorganizowało w Mediolanie konferencję z prof. Alighierem Tondim pt.: „Wolność religijna w Polsce w świetle ostatnich wydarzeń”¹⁷. W teatrze w Cerignoli zorganizowano spotkanie z patologiem i dyrektorem szpitala w Ankonie prof. Franco Patrignanim dotyczące m. in. relacji państwo-Kościół w PRL. Wydarzenie połączone z wystawą dotyczącą sukcesów planu 6-letniego. Podobny charakter miało spotkanie z prof. Tommasem Fiorem, który w 1953 r. wizytował Warszawę z ramienia Towarzystwa, pod tytułem „Wrażenia z podróży. Polska kroczy ku socjalizmowi”¹⁸. Fiore kontynuował odczyty o budowie socjalizmu i sytuacji Kościoła w Polsce także w kolejnych miesiącach, głównie w Bari¹⁹. Towarzystwo zajęło się także organizacją wrześnieowego tournée Tommaso Fiorego po Sardynii, podczas którego prezentował swoją książkę²⁰.

Podobną działalność, poza Fiore, Tondim i Doninim, prowadził z ramienia Towarzystwa także Pietro Levaglia, włoski wydawca, aktywista kulturalny i członek WIPK. W grudniu 1953 r. Towarzystwo dystrybuowało w największych miastach włoskich (w nakładzie 20 tys.) afisz „Dlaczego kościół milczenia”, album „Kościół katolicki w Polsce” (250 egz.) przesyłany do federacji WIPK, lokalnych komitetów Obrońców Pokoju, księży, działaczy katolickich, ludzi kultury, a także oświadczenie delegacji Towarzystwa z wizyty w Polsce i dotyczące swobód religijnych. Piąty numer pisma „Conoscerci” również w dużej mierze odnosił się do sytuacji religijnej w PRL²¹.

Część z planowanych tego typu inicjatyw o charakterze propagandowym nie odbyło się lub było zdejmowanych po interwencji policji jak np. zamknięta po czterech dniach wystawa „Prawda o Kościele Katolickim w Polsce dzisiejszej (Rzym, luty 1954 r.), czy niektóre wystąpienia Fiorego²². Mimo to działania propagandowe przybrały na sile w marcu. Tylko w tym miesiącu Tondi wygłosił 12 odczytów w Rzymie, Mediolanie, Padwie (gdzie wysłuchało go rzekomo 10 tys. widzów na placu głównym), Sienie i w innych miastach. W ich trakcie dochodziło do polemik z przybyłymi na spotkania księżmi i przedstawicielami świata katolickiego. Sprawozdanie KWKzZ za marzec odnotowuje, że w miejscowości Carpi na przemówieniu Tondiego obecny był sam Riccardo Lombardi, znany jezuita, założyciel „Ruchu na rzecz lepszego świata”. Tę aktywność uznano za wielki sukces propagandowy, tym bardziej że niektóre z tych miast uważano za ważne ośrodki włoskiej chadecji²³.

¹⁷ Znany był jezuita, dydaktyk katolicki, który wstąpił do WIPK w 1952 r. w atmosferze skandalu, domniemany szpieg ZSRR w Watykanie, zob. *Perché il Gesuita P. Tondi ha aderito al comunismo*, „Unità”, 26.04.1952, s. 1,6.

¹⁸ AAN, KWKzZ, 224, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za listopad 1953, k. 45.

¹⁹ Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za styczeń 1954, k. 52-53

²⁰ Tamże, Resoconto dell'attività del mese di settembre 1954, k. 132.

²¹ Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za grudzień 1953, k. 55-56.

²² Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za luty 1954, k. 83.

²³ Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za marzec 1954, k. 85.

W Mediolanie na jeden z odczytów Tondiego miało przyjść 3 tys. słuchaczy a w niektórych mniejszych miejscowościach jak Casalmaggiore w prowincji Cremona nawet do 4 tys. osób. Szacowano, że podczas 55 zorganizowanych w kwietniu i maju odczytów pojawiło się ok 50 tys. osób²⁴. W czerwcu oprócz kolejnego referatu prof. Fiorego w Palermo zorganizowano w Rzymie odczyt dr. Gino Palotty p.t.: „Partie polityczne, system konstytucyjny i administracyjny w Polsce”. Towarzystwo wraz z Komitetem Obrońców Pokoju w Mediolanie zorganizowało manifestację ku czci Ethel i Juliusza Rosenbergow, w trakcie której odczytano fragmenty dramatu Leona Kruczkowskiego „Juliusz i Ethel”²⁵. Towarzystwo szacowało, że od 1953 r. do sierpnia 1954 r. udało się zaaranżować 160 różnego rodzaju manifestacji, w których uczestniczyło ok. 98 tys. osób. 69 spośród tych wydarzeń miało charakter polityczny i techniczno-społeczny, 47 artystyczno-kulturalny. Do jednego z ważniejszych aspektów działalności zaliczano ok. 50 manifestacji dotyczących relacji państwo-Kościół w PRL²⁶.

Od kwietnia 1953 r. wydawano pismo „Conoscersi” („Poznać się”) poświęcone kulturze i historii Polski. Dystrybuowano je od maja w nakładzie 7 tys. egzemplarzy. Jego redaktorem został Renato Nicolai, członek WPK i redaktor tygodnika „Rinnovamento”. „Conoscersi” ukazywało się regularnie. W MSZ doceniano, że pismo to jest coraz częściej źródłem informacji uznawanym za niezależne, także przez pisma niekomunistyczne²⁷. Stopniowo zwiększał się też jego nakład - dwunasty numer ukazał się już w liczbie 10 tys. egzemplarzy²⁸.

Organizowane imprezy o szerszym zasięgu, jak np. konkursy chopinowskie wywindowały autorytet Towarzystwa, przyciągnęły patronat oficjalnych podmiotów włoskich takich jak Ministerstwo Edukacji i Ministerstwo Spraw Zagranicznych i pozycjonowało Towarzystwo, jako oficjalnego orędownika poprawienia stosunków z Polską. Zwłaszcza wspomniane już imprezy poświęcone Chopinowi oceniono jako „poważny instrument propagandy Polski Ludowej”²⁹.

Ponadto Towarzystwo rozprowadzało broszury: „Życie muzyczne w kraju Chopina”, „Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej” (z komentarzem członka WPK Umberta Terraciniego), „Wieś Polska”, „Polska 1953”, „Chłopi polscy wczoraj i dziś”, album „Architektura polska do połowy XIX wieku” i inne. Towarzystwo miało stać się nie tylko skuteczniejszym narzędziem propagandowym, ale również „punktem spotkań ludzi o różnych tendencjach, pragnących polepszenia stosunków między naszymi krajami”. Funkcja ta nabierała szczególnej wagi w obliczu postępującego procesu odprężenia. Proces ten stwarzał coraz lepsze warunki dla wzajemnych wizyt i przyjazdu ważnych osobistości co „wywierało presję” dla zbliżenia między narodami³⁰.

²⁴ Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za kwiecień i maj 1954, k. 90-91.

²⁵ Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za czerwiec 1954, k. 93-94.

²⁶ Tamże, Memoria sull'attività dell'Associazione nei primi otto mesi dell'anno 1954, k. 130.

²⁷ AMSZ, z-8, w. 39, Sprawozdanie nr 7 ambasady PRL w Rzymie, k. 420.

²⁸ Tamże, Resoconto dell'attività del mese di settembre 1954, k. 135.

²⁹ AAN, KWKzZ, 224, Sprawozdanie z działalności za I kwartał 1955 r., k. 146.

³⁰ AAN, KC PZPR 237/XXII-1225, Giuliano Pajetta do KC PZPR, 17.12.1959, k. 80-81.

W kierownictwie WIPK na początku lat 60. oceniano, że ze skromnego centrum inicjatyw lokalnych zakotwiczonych w partii, przekształciło się w organizm, który nadzorował ogólnokrajowe kampanie i wykazywał ciągłą aktywność w informacji i propagandzie socjalistycznej³¹. Do czołowych zadań Towarzystwa wciąż należało propagowanie obrazu pokojowego współistnienia komunistów i katolików oraz umacnianie przyjaźni włosko-polskiej. Zadania te były realizowane zwłaszcza poprzez wystawy, koncerty, projekcje filmów i prace naukowe poświęcone istotnym zagadnieniom związanym z historią Włoch i Polski (włoskie „Risorgimento” czy obchody „wyzwolenia” Polski)³². Podobny profil i charakter działalności zachowano w kolejnych latach, zwracając uwagę na rosnące zainteresowanie Polską w związku z kwietniową wizytą Stefana Wyszyńskiego w Rzymie³³.

Program działalności kulturalnej Towarzystwa Stosunków Kulturalnych z Polską od października do czerwca 1963 r. przewidywał organizację okrągłych stołów na temat kultury polskiej, konferencję z udziałem Oskara Langego i włoskimi ekonomistami we Włoszech i w Polsce, konwenty dotyczące filozofii średniowiecznej, wymiany parlamentarzystów w ramach Unii Międzyparlamentarnej, nieoficjalną wizytę lewicy katolickiej w Polsce, wymiany kombatantów, wystawy historyczne dotyczące okresu Risorgimento we Włoszech, wystawy polskiej fotografii we Włoszech i włoskiej w Polsce. Towarzystwo miało także przejść zmiany organizacyjne w postaci utworzenia Rady Krajowej składającej się z osobistości świata kulturalnego i politycznego, a także utworzyć sieć Komitetów i kół terenowych³⁴.

Jednym ze sztandarowych projektów nadzorowanych przez Towarzystwo było partnerstwo miast. Dochodziło do niego tam, gdzie stanowisko burmistrza pełnili członkowie lub sympatycy WIPK. Dokumenty nie wspominają, czy braterstwo miast pod auspicjami Towarzystwa odbywało się w ramach międzynarodowych federacji (Światowej Federacji Miast Blizniaczych czy Rady Gmin i Narodów Europy). Jedną z pierwszych takich inicjatyw było „braterstwo” Reggio Emilii i Bydgoszczy, które nastąpiło 12 kwietnia 1962 r. i zostało podpisane w izbie rady gminy Reggio Emilii³⁵. Partnerstwo to zakładało wymiany publikacji między bibliotekami, organizację szeregu wydarzeń artystycznych, jednorazowe stypendia dla absolwentów w Polsce w dziedzinie renowacji zabytków, a we Włoszech nauki włoskiego i włoskiej literatury na uniwersytecie w Perugii³⁶. Tego typu partnerstwa zakładały spotkania na po-

³¹ AFG, APCI, b. 23, fasc. 23, Attività; dell'associazione Italia-Polonia: risultati, critiche, problemi di lavoro.

³² AAN, KWKzZ, 224, Konieczne zadania dla skuteczniejszej działalności Towarzystwa Włosko-Polskiego, k 81.

³³ AFG, APCI, b. 26, fasc. 22, Programma di attività dell'Associazione Italiana per i rapporti culturali con la Polonia per l'anno 1962.

³⁴ AAN, KC PZPR 237/XXII-1228, Program, k. 19.

³⁵ Planowano także partnerstwa Ferrary z Toruniem, Bergamo z Olkuszem, Florencji z Krakowem, AFG, APCI, Busta 23, fascicolo 23, Attività; dell'associazione Italia-Polonia - risultati critiche, problemi di lavoro.

³⁶ AAN, KC PZPR 237/XXII-1228, Sprawozdanie z pobytu w Polsce Sekretarza Generalnego Włoskiego Towarzystwa Stosunków Kulturalnych z Polską w Rzymie, prof. Franco di Tondo, 3.02.1963-13.02.1963, k. 33-35.

ziomie kompleksów przemysłowych, władz lokalnych, podmiotów gospodarczych, itd. Przedstawiciele Towarzystwa oceniali pozytywnie nawiązanie partnerstwa, także pod kątem odpowiedzi ze strony instytucji i organizacji niekomunistycznych z udziałem przedstawicieli Izby Handlu Reggio Emilii. Oceniano, że współpraca między miastami może przysłużyć się intensyfikacji wymiany handlowej, kulturalnej, turystycznej, edukacyjnej i sportowej³⁷. Można sądzić, że wiele z tych projektów, jak pisał Dariusz Jarosz i Maria Pasztor, nie wychodziło poza pierwsze spotkania, projekty i wymianę korespondencji³⁸. Niekiedy dokumentacja dotycząca współpracy między miastami urywa się i trudno powiedzieć czy, w obliczu politycznych zamieszkań na arenie międzynarodowej, spełniały one zamierzenia inicjatorów.

W latach 1964-1965 Towarzystwo przeprowadziło takie inicjatywy jak konwenty o parlamentarystyce w Polsce i wymiany parlamentarzystów, partnerstwo Ferrary z Toruniem i Modeny z Lublinem, konwenty socjologiczne w Warszawie, wystawy o polskim i włoskim ruchu oporu, pokazy współczesnego kina polskiego, wystawa z okazji 600-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego, konwenty informacyjne nt. współczesnej kultury polskiej, cykl wystaw poświęconych stosunkom patriotycznej solidarności między Włochami i Polską w Risorgimento, odczyty na temat ekonomii i programowania gospodarczego wygłoszone przez Oskara Langego oraz na temat polskiego rolnictwa przez Jerzego Tepichta, odczyt Piotra Późniaka o muzyce ludowej, „tydzień kultury polskiej” w Rzymie, ankieta wśród reprezentatywnych osób świata kulturowego i społecznego we Włoszech, która oceniała znajomość Polski we Włoszech i analogiczna ankieta w Polsce, uruchomienie komitetu budowy pomnika Mickiewicza w Rzymie, konferencje na temat planu Rapackiego, wiadomość z pozdrowieniami z okazji XX-lecia PRL podpisana przez 80 osobistości włoskiej kultury i sztuki, pokazy filmów polskich i wystawa poświęcona reżyserowi Andrzejowi Munkowi³⁹.

Jedną ze sztandarowych konferencji zorganizowanych w latach 60. przez Towarzystwo była konferencja w 1965 r. w Mediolanie współorganizowana z centrum kultury Giancarlo Puecher i dotycząca XX rocznicy ruchu oporu we Włoszech. Wydarzenie przyciągnęło wielu weteranów, historyków i zostało dostrzeżone przez prezydenta Giuseppe Saragata, który przesłał telegram z pozdrowieniami. W skład oficjalnej delegacji włoskiej wchodził: Lelio Basso, prof. Gianfranco Bianchi (Uniwersytet katolicki w Mediolanie), dr Laura Conti (WiPK) i Giovanni Marcoa (sekretarz regionalny Partito Democristiano per la Lombardia). Polskę reprezentowali gen. prof. Stanisław Okęcki - szef delegacji, dr. Antoni Przygoński, i pułkownik Tadeusz Rawski. Należy zwrócić uwagę, że wydarzenie to przyciągnęło publikę o różnych poglądach, zarówno komunistycznych, jak i chadeckich, toteż niepozbawione było akcentów po-

³⁷ AFG, APCI, MF 805, Gemellaggio Bydgoszcz-Reggio Emilia (12 aprile 1962).

³⁸ M. Pasztor, D. Jarosz, *Nie tylko...*, s. 365.

³⁹ AFG, APCI, b. 34, f. 20, Programma di attività dell'associazione italiana per i rapporti culturali con la Polonia per il periodo novembre 1964-1965; AAN, KC PZPR 237/XXII-1434, Schemat propozycji dotyczący programu działalności Włoskiego Towarzystwa dla Stosunków Kulturalnych z Polską na 1964 r., k. 192; AAN, KC PZPR 237/XXII-1435, Programma di attività per l'anno 1965, k. 146-148; AFG, APCI, Busta 34, fascicolo 20, Maggiori iniziative realizzate nel '64 (secondo semestre); AFG, APCI, b. 38, f. 24, Piano di lavoro 1965 (associazione italiana per i rapporti culturali con la Polonia).

lemicznych chociaż wyrażonych w sposób dyplomatyczny. Polaków przyjęto bardzo serdecznie, a zainteresowanie w mediach oceniano jako duże⁴⁰. Zwłaszcza pozytywnie odebrano symptomy ocieplenia relacji między Towarzystwem a włoskimi czynnikami państwowymi. Warto również podkreślić, że w tym samym roku delegacja Towarzystwa została przyjęta w Polsce „ostentacyjnie serdecznie” przez ambasadora Włoch, który w jej działalności wydawał się być dobrze zorientowany. Ambasador wyraził uwagę, że Towarzystwo powinno bardziej aktywnie angażować się na rzecz wymiany kulturalnej polsko-włoskiej i poprosił o współpracę w kwestii organizacji wystawy malarstwa włoskiego w Polsce⁴¹.

Profil działalności Towarzystwa nie zmieniał się bardzo w omawianym okresie. W kolejnych latach organizowano dosyć podobne wydarzenia, w 1967 r. większy nacisk kładąc na polskie kino i teatr, a także sztukę plakatu. Zorganizowano dni włosko-polskie poświęcone teatrowi z delegacją Sławomira Mrożka, Tadeusza Różewicza, i Jerzego Pomianowskiego, a także wizyty badawcze krytyka teatralnego Vita Pandolfiego i reżysera Edoardo Bruna. Towarzystwo współorganizowało wystawy polskiej rzeźby i plakatu oraz polskiej sztuki ludowej. Ponadto wiele inicjatyw poświęcano polskiemu ruchowi oporu, samozarządzaniu robotniczemu, planowano zorganizowanie partnerstwa Turynu z Wrocławiem⁴².

Problemy i trudności

Aktywność Towarzystwa, pomimo podjęcia powyższych inicjatyw, już w pierwszych miesiącach działalności była krytykowana przez KWKzZ⁴³. Poprawę jego funkcjonowania (tak jak i pozostałych towarzystw tego typu) odnotowano natomiast w 1954 r., wraz z pojawiającym się odprężeniem w relacjach między dwoma blokami⁴⁴. Klimat do wymiany kulturalnej poprawił się jeszcze bardziej w 1955 r. za sprawą „ducha Genewy”. Według opinii partnerów z KWKzZ Towarzystwo w tym roku wykazywało znacznie wyższą aktywność. Uroczystości organizowane przez KWKzZ i Towarzystwo przybierały nieraz charakter oficjalny i odbywały się z udziałem włoskich czynników państwowych. Delegacja Towarzystwa, która przyjechała do Polski w tym samym roku składała się w dużej mierze z osób nienależących wyłącznie do WIPK, co KWKzZ przyjmowało z satysfakcją, ponieważ miało to wpływać dodatnio na zasięg propagandowy wizyt⁴⁵.

Jednak już od stycznia 1954 r. Towarzystwo odnotowywało liczne trudności o charakterze finansowym i technicznym, które miały wpływać na uszczuplenie planowanego programu wydarzeń. Być może z tego powodu od samego początku po-

⁴⁰ AFG, APCI, b. 38, f. 24, Relazione della conferenza di studio italo-polacca di Milano, dedicata ai programmi politico-sociali del movimento della resistenza.

⁴¹ AAN, KC PZPR 237/XXII-1435, Programma di attività per l'anno 1965, k. 146-148.

⁴² AFG, APCI, Busta 59, fascicolo 55, Associazione italiana per i rapporti culturali con la polonia gen. 1968 consultivo delle maggiori iniziative svolte nel 1967.

⁴³ Tamże, Sprawozdanie z wymiany kulturowej pomiędzy Polską i Włochami w 1953 r., k. 23.

⁴⁴ Tamże, Współpraca kulturalna z krajami kapitalistycznymi w 1954 r., k. 41-54.

⁴⁵ AAN, KWKzZ, 63, Współpraca kulturalna z krajami kapitalistycznymi w 1955 r., k. 63-79.

szukiwano możliwości współpracy z innymi instytucjami kulturalnymi.⁴⁶ Zastrzeżenia budziły też materiały publikowane w piśmie wydawanym przez Towarzystwo „Conoscersi” oraz w rozproszanych przez nie broszurach. Włosi komuniści zwrócili uwagę, że próba zalewania włoskich intelektualistów zbyt „nachalną” propagandą daje skutek odwrotny od zamierzonego. Sekretarz generalny WIPK Palmiro Togliatti miał być wręcz „zdenierwowany” pojawiającymi się w nich „gafami” wynikającymi z braku „rozumienia sytuacji włoskiej i właściwych metod pracy z inteligencją włoską”⁴⁷. Togliatti proponował, aby ograniczyć się do jednego biuletynu ambasady PRL i zaoszczędzone pieniądze spożytkować na współpracę z wybitnymi włoskimi pisarzami. W ostatnim kwartale 1955 r. II sekretarz ambasady PRL ocenił, że „dotąd Towarzystwo ma bardzo słabe dotarcie do ośrodków naukowych [...], dysponuje dość wąskim aktywem w skali krajowej, wywodzącym się wyłącznie ze sfer lewicowych”⁴⁸.

Pomimo sprzyjającej koniunktury w relacjach Wschód-Zachód i nawiązania kontaktów ekonomicznych pomiędzy Włochami a Polską Towarzystwo napotkało poważne trudności natury finansowej. Do 1956 r. Polacy przekazywali na jego działalność 1 450 tys. lirów miesięcznie (roczne finansowanie Towarzystwa kosztowało ok 15 mln lirów) bezpośrednio do WIPK, które z kolei przekazywało je towarzystwom zależnie od potrzeb⁴⁹. W praktyce powstawała w ten sposób pula, do której dopłacały wszystkie państwa socjalistyczne, z której opłacane były, według bieżących potrzeb, wszystkie towarzystwa przyjaźni. Tworzyło to sytuację, z której działalności nie wszystkie państwa mogły być zadowolone. Rozwiązanie to nie odpowiadało także stronie polskiej⁵⁰.

Ponadto praktycznie przez cały okres działalności w Towarzystwie pojawiały się mniej lub bardziej zawołowane zarzuty o defraudację środków na rzecz WIPK lub na korzyść poszczególnych pracowników TPWP, czy ich marnotrawstwo. Według informacji uzyskanych przez ambasadę od sekretarza Towarzystwa Cocciego rzeczywiste wydatki Towarzystwa rzadko przekraczały 800 tys., a nadwyżka nie była wykorzystywana na jego działalność. Była ona uznawana przez Włochów za pewną formę dodatkowej pomocy finansowej dla partii (z czego zresztą Polacy zdawali sobie sprawę)⁵¹. Problem stanowił także dość duży lokal w Rzymie kosztujący 110 tys. lirów miesięcznie, zatrudnianie 5 pracowników oraz pismo „Conoscersi”, które, według Polaków, nie publikowało własnych materiałów, a jedynie te przesyłane przez KC PZPR skierowane do wąskiej grupy odbiorców⁵². Można zresztą odnieść wrażenie, że forma w jakiej ukazywało się czasopismo nie satysfakcjonowała żadnej ze stron. W 1962 r. Włosi oceniali materiały przesyłane przez Polaków jako fragmentaryczne,

⁴⁶ Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska za luty 1954, k. 81-83.

⁴⁷ AAN, WZ KC PZPR, 237/XXII-615, Notatka Rapackiego do Bermiana, 15.10.1953, k. 254-255.

⁴⁸ Tamże, Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Włochy-Polska od 1.10.1955 do 31.12.1955, k. 237.

⁴⁹ Tamże, Anonimowa notatka, k. 85.

⁵⁰ AAN, KC PZPR 237/XXII-846, Pismo Druto do J. Czesaka, 20.11.1957, k. 63-64.

⁵¹ Tamże, Do obywatela V-Ministra S.Z. Mariana Naszkowskiego, 26.10.1957, k. 65-66.

⁵² Tamże, Pismo Druto do J. Czesaka, 20.11.1957, k. 63-64.

o charakterze dziennikarskim, pochodzące z archiwów i prac publicystycznych, które nie pasowały do charakteru pisma. Dostrzegano generalny brak połączenia czasopisma z polskimi naukowcami oraz znaczne opóźnienia w ukazywaniu się kolejnych numerów⁵³. Ponieważ wydawanie go w Warszawie i przewożenie do Włoch nie było możliwe (zabraniało tego włoskie prawo), strona polska proponowała przekształcenie pisma w kwartalnik o skromnej szacie graficznej, zawierający materiał dokumentacyjny o Polsce⁵⁴.

WZ chciał także zmienić lokal Towarzystwa na mniejszy, o połowę tańszy i zredukować personel do sekretarza i maszynistki. Obliczono, że w ten sposób koszty utrzymania zmniejszą się do 250 tys. lirów miesięcznie plus dotacje na organizowane imprezy i utrzymanie czasopisma „Conoscersi”. Kwoty te miały być przekazywane bezpośrednio Towarzystwu a nie, jak dotąd, do kasy WZ WłPK.⁵⁵ Włoscy komuniści, wykazując zrozumienie dla decyzji Polaków, prosili, by redukcja ta była mniej drastyczna i nie przekracza kwoty 400-450 tys. lirów⁵⁶. Ostatecznie zrezygnowano z cięć i uzgodniono kwotę dotacji na wysokości 1 mln lirów miesięcznie⁵⁷.

W związku z inflacją i spadkiem realnej wartości pomocy o 35-40%, w obliczu ważnych imprez przewidzianych na 1964 r. (XX-lecie PRL) zwracało się do Polaków o pomoc finansową⁵⁸. MSZ nie widziało możliwości podniesienia finansowania dla Towarzystwa ze względu na „konieczność realizowania maksymalnych oszczędności dewizowych”. Rocznie wynosiło ono, jak wspomniano, 15 120 000 lirów (ponad 24 tys. dolarów). MSZ zwracało uwagę, że inne instytucje jak np. Instytut wenecki im. Francesco Nullo kosztował rocznie 600 tys. lirów a roczny fundusz propagandowy ambasady, z którego dofinansowywano Towarzystwo wynosił 3 830 000 lirów. MSZ próbowało jednak w inny sposób wspomóc Towarzystwo wyposażając jego lokal w odpowiedni sprzęt m. in. wyroby ludowe kosztujące 165 tys. lirów. Ministerstwo zalecało Towarzystwu próbę przyciągnięcia „szerokiego aktywu społecznego” i pozyskania środków na rozwój działalności także z innych źródeł (fundacje, uniwersytety, itd.). Radzono, żeby ambasada rozeznała się w wysokości finansowania analogicznych towarzystw przez pozostałe państwa socjalistyczne⁵⁹. Warto dodać, że niejednokrotnie cięcia kosztów przyjmowało absurdalne formy, jak w przypadku odmowy finansowania kilkudniowego pobytu Prima De Lazzariego w maju 1963 r., kiedy ten przebywał w Polsce na obchodach 100-lecia śmierci Francesca Nulli⁶⁰.

⁵³ AFG, APCI, Busta 26, fasc. 22, Estratto delle considerazioni e delle decisioni concernenti “Conoscersi” emerse dalla riunione del giorno 13.06.1962.

⁵⁴ AMSZ, Z-17 W-51 T-342, Notatka ze spotkania z Velio Spano, 8.05.1957, k. 5.

⁵⁵ AAN, KC PZPR 237/XXII-846, Pismo Druto do J. Czesaka, 20.11.1957, k. 63-64.

⁵⁶ Tamże, Velio Spano al. CC del POUP, 15.11.1957, k. 62.

⁵⁷ Tamże, Pismo Druto do J. Czesaka, 20.11.1957, k. 63-64.

⁵⁸ AAN, KC PZPR 237/XXII-1434, Giuliano Pajetta al cc del poup, 30.12.1963, k. 183.

⁵⁹ Tamże, Depesza M. Łobodycza do KC PZPR, 11.02.1964, k. 187-190.

⁶⁰ AAN, KC PZPR 237/XXII-1228, Giuliano Pajetta all’Ufficio Esteri del POUP, 20.04.1963, k. 70.

W połowie lat 60. Polacy nadal dotowali Towarzystwo kwotą 1 260 000 lirów miesięcznie przekazując tę kwotę KC WIPK. Ambasada oceniała, że wywiązywało się ono ze swoich zadań chociaż uznawano, że „mogłoby robić to o wiele lepiej bez zwiększania aktualnie posiadanych środków przy zmniejszeniu wydatków na personel, po jego uprzedniej redukcji”. Nadal zwracano uwagę, że płatny aparat towarzystwa był duży i wewnętrznie skłócony⁶¹.

W 1972 r. działalność wszystkich towarzystw przyjaźni pochłaniało już 50 000 tys. lirów miesięcznie a środki te wydatkowano nieefektywnie, głównie na utrzymanie struktur, zostawiając realizację konkretnych inicjatyw na marginesie budżetu. Z tego powodu część państw rozważało zmniejszenie kontrybucji, a Polska nawet na jakiś czas wstrzymała wsparcie⁶². Na inne problemy towarzystwa zwracają uwagę Maria Pasztor i Dariusz Jarosz. W raportach ambasady pojawiały się informacje, że „żaden z członków Towarzystwa nie zna i nie uczy się polskiego, większość posiada bardzo encyklopedyczne wiadomości o Polsce”. Warto także pamiętać, że w tym okresie Inicjatywy WIPK, zwłaszcza te z udziałem materiałów przysyłanych z Polski, miały być zgłaszane włoskiemu MSZ⁶³. Od 1971 do 1974 r. Polacy dotowali Towarzystwo sumą 3,7 mln lirów rocznie⁶⁴. Kwoty te w następnych latach nadal były niewystarczające⁶⁵. I chociaż w latach 1974-1975 wkład Polski znowu podwyższono i wynosił ok 7,5 miliona lirów rocznie, już w 1976 r. Towarzystwo musiało chwilowo zawiesić działalność. WIPK była zmuszona zaprzestać doraźnego dofinansowania a dotacje polskie, w obliczu wysokiej inflacji wciąż traciły na wartości⁶⁶.

Polacy powoli tracili przekonanie co do celowości dalszego finansowania działalności Towarzystwa zwracając uwagę, że tego typu instytucje miały większe znaczenie w czasach zimnej wojny. Za utrzymaniem jego pracy przemawiał fakt, że nadal działały analogiczne stowarzyszenia innych państw socjalistycznych a zamknięcie Towarzystwa polskiego zadrażniałoby relacje z WIPK. Dostrzegano także pozytywy związane z jego działalnością, takie jak szeroki zasięg imprez, organizowanych pomimo ewidentnych trudności a także fakt, że Towarzystwo potrafiło pozyskać fundusze od władz regionalnych. Dlatego też ostatecznie ambasada postulowała podwojenie dotacji od 1 stycznia 1977 r. wraz z jednorazową dotacją 5-7 milionów lirów w 1976 r.⁶⁷

Mimo zwiększenia dotacji działalność tej instytucji nadal nie spełniała oczekiwań. W styczniu 1977 r. Antonio Rubbi, szef Sekcji Zagranicznej KC WIPK stwierdził, że Towarzystwo Włosko-Polskie pracuje najgorzej ze wszystkich tego typu

⁶¹ AMS, Dep. IV 1976, 31/82, Notatka o sytuacji w Towarzystwie włoskim dla stosunków kulturalnych z Polską.

⁶² APCI, 1971, Sezioni di lavoro. Documentazione della sezione esteri gen. 1971-gen. 1972, b. 125, p. 58.

⁶³ M. Pasztor, D. Jarosz, *Nie tylko...*, s. 367-368.

⁶⁴ AFG, APCI, MF 75, Notatka Segre do Capelloniego i Cossutty, k. 1355.

⁶⁵ AMSZ, Dep. IV, 1975, 16/81, Niektóre aspekty naszej współpracy kulturalnej z Włoską Partią Komunistyczną.

⁶⁶ AFG, APCI, MF 75, Notatka Segre do Capelloniego i Cossutty, k. 1355.

⁶⁷ AMS, Dep. IV 1976, 31/82, Korespondencja J. Feliksiaka do B. Sujki, 11.05.1976.

instytucji. Zupełnie inaczej sytuację oceniała ambasada, która pomimo uporczywych trudności Towarzystwa dobrze oceniała współpracę z WIPK na polu promocji polskiej kultury we Włoszech. Za szczególnie korzystną uznano przenoszenie na władze terenowe ciężaru finansowania imprez i ich promocji. Dostrzegano także pomoc, jakiej udzielała włoska partia zarówno w dużych miastach jak i w terenie⁶⁸.

Kolejnym problemem były trudności natury biurokratycznej. Towarzystwo uważało, że niektóre inicjatywy podjęte we Włoszech czekały na odpowiedź z Warszawy całymi miesiącami, przez co nie udawało się zrealizować ich na czas⁶⁹. Oceniano, że pomimo dużego zainteresowania kinem polskim we Włoszech organizacja i rozpowszechnianie informacji dotyczących pokazów filmowych pozostawiały wiele do życzenia⁷⁰. Z kolei w ambasadzie PRL zarzucano Towarzystwu, że jego działalność opiera się wyłącznie o płatnych funkcjonariuszy, „co wybija na całej jego pracy swoiste piętno, niezależnie od tego, że sama działalność jest bardzo droga”. Dodatkowo stosunki wewnętrzne w Towarzystwie oceniano jako niezdrowe a dobór kierownictwa jako niewłaściwy⁷¹. W 1961 r. poddawano w wątpliwość zakres i zasięg działania, organizację społecznych władz, reorganizację i zmiany organów wykonawczych, w tym sekretarza i kierownika biura⁷². W latach siedemdziesiątych Angelo Jacazzi, wzbudzał wątpliwości ambasady PRL⁷³. Ambasador Chabasiński zwracał uwagę, że praca Towarzystwa nie rozwija się jak powinna i że „sekretarz towarzystwa [...] nie wydaje się być szczególnie zainteresowany tą pracą, albo też nie miał na nią czasu”⁷⁴. Co gorsza pojawiły się głosy o możliwej defraudacji pieniędzy przeznaczonych na działalność Towarzystwa, co wpłynęło na brak zaufania ze strony ambasady w kolejnych latach, nawet jeśli fundusze te nie pochodziły z KC PZPR ani polskiego MSZ. Na początku 1970 r. Towarzystwo otrzymało od włoskiego rządu 800 tys. lirów nagrody za działalność kulturalną⁷⁵. Środki te nie zostały przekazane na konto Towarzystwa aż do kwietnia tegoż roku, kiedy to nowy sekretarz, Luciano Antonetti natknął się na ślady dotyczące przyznania nagrody. Zwrócił on uwagę, że wpływ funduszy, pomimo odebrania czeku, nie został w żaden sposób zarejestrowany⁷⁶. W skutego tego środki zostały przekazane na konto Towarzystwa przez Jacazziego już w dzień po zgłoszeniu sprawy do Dyrekcji WIPK⁷⁷.

⁶⁸ Notatka departamentu IV o rozwoju stosunków z Włochami [w:] *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne 1977*, red. P. Majewski, Warszawa 2009, s. 723-724.

⁶⁹ AFG, APCI, 1961, DCL, b. 23 fasc. 23, Associazione di amicizia Italia-Polonia.

⁷⁰ AFG, APCI, b. 23, fasc. 23, Attività; dell'associazione Italia-Polonia : risultati, critiche, problemi di lavoro.

⁷¹ AFG, APCI, b. 23, fasc. 23, Attività; dell'associazione Italia-Polonia : risultati, critiche, problemi di lavoro.

⁷² AAN, KC PZPR 237/XXII-1226, Notatka ambasady do wicedyrektora Departamentu IV MSZ, 4.10.1961, k. 247-248.

⁷³ Angelo Maria Jacazzi 1926-2015 – członek WIPK, bliski przyjaciel i współpracownik Giorgia Napolitano, ale w przeciwieństwie do niego po 1990 nie pogodził się z likwidacją WIPK i współtworzył partię Rifondazione Comunista.

⁷⁴ AMS, Dep. IV 1970, 27/76, Notatka polityczna nr 41/70.

⁷⁵ APCI, CL 1970, b. 805, fasc. 272.2, Emissione di mandato di pagamento, 13.01.1970.

⁷⁶ APCI, CL 1970, b. 805, fasc. 272.2, List Luciano Antonettiego do Rodolfa Mechiniego, 20.04.1970.

⁷⁷ Tamże, List Luciano Antonettiego do Sekretariatu, 9.05.1970.

Jak już wspomiano Towarzystwo odnotowywało także spore utrudnienia w swojej działalności ze strony włoskich kół rządowych i policji. Członkowie Towarzystwa nie wiedzieli, dlaczego niektóre z inicjatyw włoskiej lewicy były przerywane, podczas gdy inne odbywały się bez zakłóceń. Wnioskowano, że akcje Towarzystw przyjaźni z państwami demokracji ludowych pozostawały niezakłócone, o ile dotyczyły „nieszkodliwego” politycznie życia kulturalnego i nie było zagrożenia, że przerodzą się w manifestacje poparcia dla komunizmu jako takiego⁷⁸.

Na pracę Towarzystwa znaczący wpływ miały występujące między PZPR a WPK różnice polityczno-ideologiczne. Ważną cezurą czasową dla pracy Towarzystwa był 1968 r. Kierownictwo WPK ostro skrytykowało interwencję państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji, co znacznie pogorszyło relację również z PZPR. Ochłodzenie nastrojów między partiami i na linii PRL-Włochy przełożyło się na możliwość realizacji programu współpracy kulturalnej. Jeden z członków Rady Krajowej Towarzystwa i członek KC WPK a także wybitny matematyk Lucio Lombardo zrezygnował z pracy w TPWP. Kilku innych przedstawicieli personelu domagało się zwołania posiedzenia Rady dla uchwalenia rezolucji protestacyjnej⁷⁹. Sekretariat Towarzystwa miał próbować nie dopuścić do zwołania specjalnego posiedzenia Rady Krajowej. Przedstawiciele ambasady w rozmowie z sekretarzem Towarzystwa Primo De Lazzarim powiedzieli, że nikogo nie mogą zmusić do „kochania Polski”, ale Towarzystwo zostało powołane do rozwijania stosunków kulturalnych z Polską i jeśli będzie wtrącało się w jej polityczne sprawy, to ambasada przerwie z nim współpracę. Oznaczało to naturalnie zaprzestanie finansowania⁸⁰. Tak się wówczas nie stało, ale z późniejszej dokumentacji dotyczącej Towarzystwa można wysnuć wniosek, że w 1969 zmniejszono subwencję o połowę⁸¹. Po dojściu do władzy Gierka relacje włoskich komunistów z polskimi decydentami unormowały się i większe tarcia polityczne już się nie pojawiały.

Wydaje się także, że w związku z przejmowaniem części zadań Towarzystwa przez włoską administrację lokalną (i to nie tylko w regionach, gdzie była ona w rękach komunistów) dalsza celowość utrzymywania go stała pod znakiem zapytania. U progu lat 70. we Włoszech funkcjonowały trzy Towarzystwa, poświęcające swoją działalność Polsce. To należące do WPK mieściło się wówczas w Rzymie, przy ul. Via Santa Caterina da Siena 46. Prezesem był Angelo Jacazzi, deputowany do parlamentu w latach 1968-1972. Po wydarzeniach 1968 r i 1970 r. Towarzystwo wykazywało zastrój aktywności i borykało się z licznymi problemami. Rozważano nawet połączenie wszystkich Towarzystw Przyjaźni państw socjalistycznych, ale pomysł ten nie został zrealizowany⁸².

⁷⁸ AAN, KWKzZ, 224, Sprawozdanie z działalności za I kwartał 1955 r., k. 142.

⁷⁹ AMSZ, Dep. IV, 1976, 31/82, Szyfrogram Nr 2179/III, 30.08.1976, k. 3.

⁸⁰ AMSZ, Z-17 W-28 T-20, Notatka o stanie i dalszych możliwościach współpracy kulturalno-naukowej z Włochami, 9.09.1968, k. 19.

⁸¹ AMS, Dep. IV 1976, 31/82, Korespondencja J. Feliksiaka do B. Sujki, 11.05.1976.

⁸² APCI, 1971 DCL, b. 125, Sezioni di lavoro. Documentazione della sezione esteri gen. 1971-gen. 1972, Progetto di ristrutturazione delle „Associazioni di amicizia”, k. 58.

Towarzystwo okazało się niefunkcjonalne, traciło zaufanie polskiej ambasady oraz było przedmiotem krytyki i braku zainteresowania z jej strony⁸³. Zwracano także uwagę na problemy lokalowe. Siedziba była mała, położona w niezbyt wyeksponowanym miejscu i trudno było do niej trafić. Analogiczne Towarzystwo utrzymywane przez władze NRD miało znacznie lepiej usytuowany lokal, w centralnym punkcie miasta, z wystawą i wejściem od ulicy. Towarzystwo „polskie” nie miało ponadto żadnych możliwości organizowania pokazów filmowych we własnym lokalu⁸⁴. Towarzystwo zakończyło swoją działalność najprawdopodobniej w 1982 r. po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, który został ostro skrytykowany przez ówczesnego Sekretarza Generalnego WIPK Enrica Berlinguera.

Wnioski

TPWP, obok działalności stricte kulturalnej, prowadziło działalność mającą przedstawić w pozytywnym świetle ustrój panujący w Polsce, dokonania PRL, relacje między polskimi komunistami i Kościołem Katolickim. Ta funkcja wydaje się szczególnie doceniana w latach 50. Wraz z postępującą odwilżą i odprężeniem relacji między dwoma blokami w latach 70. ta rola przestała być tak istotna. Skuteczność Towarzystwa przez cały omawiany okres utrudniały przede wszystkim problemy finansowe, biurokratyczne, brak dostatecznego zaangażowania ze strony wielu czynników w Polsce i we Włoszech. Sytuacja znacznie pogorszyła się po 1968 r., kiedy to relacje ochłodziły się ze względu na krytykę WIPK interwencji państw Układu Warszawskiego w Czechosłowacji r. oraz wprowadzenie stanu wojennego, który ostatecznie wpłynął na zamknięcie jego działalności.

Mimo to TPWP wywiązywało się z części swoich zadań i zarówno kierownictwo PZPR, polskie MSZ jak i włoscy komuniści dostrzegali niewątpliwie korzyści z jego istnienia. Ok połowy lat 70. pracownicy polskiej ambasady zwracali uwagę, że:

Polskie imprezy kulturalne pomagają Włoskiej Partii Komunistycznej, czego nie kryją towarzysze włoscy i o czym mówią z uznaniem. Do organizacji tych imprez są wciągnięte bowiem przez komunistów szersze siły polityczne /socjaliści, chadecy, socjaldemokraci, republikanie/, z którymi WIPK podejmuje dialog polityczny w walce o reformę oświaty, ochronę środowiska, zabytków, o upowszechnienie kultury, powołując się na rozwiązania i osiągnięcia jakimi może się poszczycić Polska Ludowa⁸⁵.

Analiza działalności Towarzystwa Przyjaźni Włosko-Polskiej pozwala potwierdzić zasadność postawionej hipotezy badawczej. Stowarzyszenie to stanowiło element szerszej strategii radzieckiej, której celem było oddziaływanie propagandowe na społeczeństwa państw zachodnich poprzez wymianę kulturalną, kontakty międzyludz-

⁸³ APCI, mf 163, Associazione Italia Polonia, 31.05.1978, k. 1092.

⁸⁴ AAN, KC PZPR, LXXVI-502, Informacja na temat działalności towarzystw włosko-polskich we Włoszech, 26.01.1972.

⁸⁵ AMSZ, Dep. IV, 1975, 16/81, Niektóre aspekty naszej współpracy kulturalnej z Włoską Partią Komunistyczną.

kie i sieć organizacji. Towarzystwo, formalnie działające na rzecz zbliżenia narodów, w praktyce pełniło funkcję instrumentu „miękkiej siły” PRL. To, w jaki sposób forma i treść produkowanych przez TPWP było dostosowane do włoskiego społeczeństwa pozostawiało natomiast wiele do życzenia. Analiza jego funkcjonowania pokazuje, że choć efektywność tej formy oddziaływania była ograniczona, to odgrywała ona ważną rolę w kształtowaniu narracji o „braterstwie narodów” i w rywalizacji ideologicznej między blokami. Działalność Towarzystwa stanowi zatem cenne studium przypadku ukazujące, jak instrumenty kultury i dyplomacji społecznej służyły propagandowym celom PRL w kontekście włoskim.

BIBLIOGRAFIA - REFERENCES

Archival sources:

Archiwum Akt Nowych

Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych

Archivio Partito Comunista Italiano Fondazione Gramsci

Journals:

„Rinascità”

„Società”

„Unità”

Studies:

Applebaum, R., *Empire of Friends: Soviet Power and Socialist Internationalism in Cold War Czechoslovakia*. Cornell University Press, 2019.

Entangled East and West. Cultural Diplomacy and Artistic Interaction during the Cold War, ed. S. Mikkonen, G. Scott-Smith, J. Parkkinen, Oldenbourg 2019.

Gasztold, P., *Propaganda i pomoc dla Trzeciego Świata: działalność Polskiego Komitetu Solidarności z Narodami Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej, 1965–1990*, „Polska 1944/45-1989. Studia i Materiały”, 2024, nr 21.

Giammanco, R. M., *The Catholic-Communist Dialogue in Italy: 1944 to the Present*, New York, 1989.

Kertzer, D. I., *Comrades and Christians: Religion and Political Struggle in Communist Italy*. Cambridge University Press, 1980.

Koivunen, P., *Performing Peace and Friendship: The World Youth Festivals and Soviet Cultural Diplomacy*. De Gruyter, 2021.

Pasztor, M., Jarosz, D., *Nie tylko Fiat. Z dziejów stosunków polsko-włoskich 1945-1989*, Warszawa 2018

Pons, S., *The Global Revolution: A History of International Communism, 1917–1991*. Oxford University Press, 2012.

Saresella, D., *Catholics and Communists in Twentieth-Century Italy: Between Conflict and Dialogue*, London 2020.

